

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.352

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i6.302>

О. В. Пономаренко
оперуповноважений 2-го відділу
Управління оперативно-технічного забезпечення
Головного управління Національної поліції у м. Києві
orcid.org/0000-0001-9778-8305

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ ЧИ ГРОМАДЯНИНА, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ГРОМАДСЬКИЙ ОBOB'ЯЗОК

Статтю присвячено дослідженню особливостей кваліфікації погрози або насильства щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок. Аргументовано, що конкуренцію кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 350 КК України, складають ст. ст. 121, 122, 125, 126, 129, 195 КК України, які є загальними нормами щодо ст. 350 КК України, яка передбачає спеціальні норми. Відмежовувати зазначені кримінальні правопорушення від погрози або насильства щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, слід з урахуванням правила, що в разі конкуренції загальної та спеціальної правових норм застосуванню підлягає остання.

Науково доведено, що для кваліфікації дій за ч. 1 ст. 350 КК України наявність реальних підстав побоювання потерпілим виконання погроз не є обов'язковою, на відміну від кваліфікації дій за ст. 129 КК України.

Відмежовувати від інших кримінальних правопорушень погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, слід за такими ознаками: потерпілий – службова особа (крім тих, які є потерпілими від кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 343, 345, 346, 377, 398, 405 КК України) чи її близькі або громадянин, який виконує громадський обов'язок; характер суспільно небезпечного діяння – погроза заподіяти легкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження, а також погроза знищити чи пошкодити майно, належне потерпілим, способом, який не є загальнонебезпечним; умисне заподіяння удару або інших, відмінних від побойів, насильницьких дій, що завдали потерпілому фізичного болю; мета – припинити діяльність службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, або змінити характер цієї діяльності в інтересах того, хто погрожує; мотиви – прагнення перешкодити потерпілому в момент посягання або в майбутньому виконувати свої службові чи громадські обов'язки; помста за виконання цих обов'язків у минулому.

Обґрунтовано, що дії винного слід кваліфікувати лише за відповідною частиною ст. 15 і п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України, якщо службовій особі або громадянину заподіяно тілесне ушкодження, однак умисел винного був спрямований на позбавлення життя потерпілого у зв'язку з виконанням ним службового чи громадського обов'язку.

Ключові слова: службова особа, професійна діяльність, громадський обов'язок, погроза, насильство.

Ponomarenko O. V. PECULIARITIES OF THE QUALIFICATION OF A THREAT OR VIOLENCE AGAINST AN OFFICIAL OR CITIZEN PERFORMING A PUBLIC DUTY

The article is devoted to the study of the specifics of the qualification of threat or violence against an official or a citizen performing public duty. It is argued that competition with criminal offenses under Art. 350 of the Criminal Code of Ukraine, constitute Art. 121, 122, 125, p. 126, 129, 195 of the Criminal Code of Ukraine, which are general rules in relation to Art. 350 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for special rules. These criminal offenses should be distinguished from threats or violence against an official or a citizen performing a public duty, taking into account the rule that in case of competition between general and special legal norms, the latter shall apply.

It is scientifically proven that for the qualification of actions under Part 1 of Art. 350 of the Criminal Code of Ukraine, the existence of real grounds for fear of victims of threats is not mandatory, in contrast to the qualification of actions under Art. 129 of the Criminal Code of Ukraine.

Distinguish from other criminal offenses the threat or violence against an official or a citizen performing a public duty, should be on the grounds of: the victim – an official (except for those who are victims of criminal offenses under Art. 343, 345, 346, 377, 398, 405 of the Criminal Code of Ukraine) or her relatives or a citizen who performs public duty; the nature of the socially dangerous act – threats to cause minor or moderate bodily injuries, as well as threats to destroy or damage property belonging to the victim, in a way that is not generally dangerous; intentional infliction of a blow or other acts of violence other than beatings, which caused the victim physical pain; the purpose is to terminate the activity of an official or a citizen performing a public duty, or to change the nature of this activity in the interests of the person who threatens; motives – the desire to prevent the victim at the time of encroachment or in the future to perform their official or public duties; revenge for performing these duties in the past.

It is substantiated that the actions of the perpetrator should be qualified only under the relevant part of Art. 15 and paragraph 8 of Part 2 of Art. 115 of the Criminal Code of Ukraine, if an official or a citizen is injured, but the intent of the perpetrator was aimed at depriving the victim of life in connection with the performance of his official or public duty.

Key words: official, professional activity, public duty, threat, violence.

Постановка проблеми. Кожна демократична правова держава ставить перед правовою наукою завдання щодо необхідності вирішення нових завдань, що виникають у зв'язку з розвитком суспільства. Саме точне і неухильне виконання нормативно-правових актів є гарантією реалізації інтересів особи, суспільства. Сьогодні надзвичайно актуально постала проблема щодо захисту основних прав і свобод людини й громадянина. Одним із засобів забезпечення охорони цих цінностей є встановлення державою кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок [1, с. 1].

Реформування соціально-економічного устрою, динамічний розвиток науки кримінального права, науково-технічний прогрес вплинули на появу нових способів учинення погрози або насильства щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, що змінює правила їх кваліфікації. Все частіше перед слідчими, прокурорами та суддями постають проблемні питання кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 350 КК України, які потребують нагального вирішення.

Зокрема, потребують наукового переосмислення правила відмежування досліджуваного кримінального правопорушення від суміжних складів кримінальних та адміністративних правопорушень, встановлення критеріїв щодо малозначності діяння. Зазначене обумовлює необхідність розроблення нових правих кваліфікації з огляду на слідчу та судову практику, а також положення доктрини кримінального права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості кваліфікації погрози або насильства щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, у науковій літературі розглядали такі вітчизняні вчені, як С.В. Антонов, В.Т. Дзюба, Л.В. Дорош, П.С. Єлизаров, М.П. Журавльов, П.В. Замосковцев, В.А. Клименко, С.М. Корабельников, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк. Хоча праці цих учених становлять значну наукову й практичну цінність, чимало питань, пов'язаних із кваліфікацією погрози або насильства щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, залишилися дискусійними чи взагалі недослідженими.

Метою статті є аналіз особливостей кваліфікації погрози або насильства щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок.

Виклад основного матеріалу. Кваліфікація кримінальних правопорушень є одним з основних етапів (стадій) застосування кримінально-правової норми та центральним питанням під час розслідування будь-яких кримінальних проваджень. Саме тому кваліфікація є базовим поняттям у кри-

мінально-правовій літературі, слідчій та судовій практиці [2, с. 10; 3, с. 210].

Кваліфікацією кримінального правопорушення слід вважати кримінально-правову оцінку вчиненого особою діяння шляхом встановлення його кримінально-правових (кримінально значущих) ознак, визначення кримінально-правової норми, що підлягає застосуванню, і встановлення відповідності (тотожності, ідентичності) ознак вчиненого діяння конкретному складу кримінального правопорушення, передбаченому КК України, за відсутності фактів, що виключають кримінальну протиправність діяння [2, с. 14; 3, с. 210].

Кримінальне правопорушення має безліч ознак, але під час кваліфікації необхідно враховувати лише ті юридично значущі об'єктивні та суб'єктивні ознаки, які входять до складу конкретного вчиненого суспільно небезпечного діяння. Якщо їх сукупність буде відповідати сукупності передбачених законом ознак, то це свідчить про наявність у діях винної особи складу певного кримінального правопорушення, а відсутність хоча б однієї з ознак – про відсутність у діях особи конкретного складу кримінального правопорушення. Правильна кваліфікація дає змогу встановити, яке саме кримінальне правопорушення вчинено, хто його вчинив, наявність чи відсутність у нього вини, вид і розмір покарання за вчинене суспільно небезпечне діяння.

Теорією кримінального права та практикою застосування кримінального законодавства було розроблено правила кваліфікації кримінальних правопорушень. Вони повною мірою поширюються на кваліфікацію погрози або насильства щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (кваліфікація у разі конкуренції кримінально-правових норм, множинності кримінальних правопорушень, попередньої кримінально протиправної діяльності та співучасті в кримінальному правопорушенні).

Для того щоб надати правильну правову оцінку фактичним обставинам вчинення суспільно небезпечного діяння, слід встановити ознаки складу кримінального правопорушення, які дають змогу відмежовувати його від суміжних кримінальних правопорушень. Установлюючи властиві цьому діянню ознаки та відкидаючи ті, які йому не притаманні, поступово поглиблюючи аналіз і правової норми, і фактичних обставин вчиненого, ми доходимо єдиної сукупності ознак, що характеризують це кримінальне правопорушення і відрізняють його від інших [4, с. 126]. Необхідно зазначити, що процес розмежування кримінальних правопорушень може здійснюватися в різній послідовності, проте в будь-якому разі, як слушно зауважує С.А. Тарарухін, він повинен включати усвідомлення фактичного та юридичного змісту ознак розмежованих складів; зіставлення цих

ознак з виділенням (вичленуванням) схожості й відмінностей між ними; визначення шуканого складу кримінального правопорушення, ознаки якого присутні (наявні) серед фактичних обставин (при цьому обставини, які виявилися зайвими (не охоплені ним), не повинні являти собою самостійний склад кримінального правопорушення, оскільки інакше може йтися про сукупність кримінальних правопорушень) [5, с. 82].

Частина 1 ст. 350 КК України передбачає кримінальну відповідальність за погрозу вбивством, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або знищення чи пошкодження майна загальнонебезпечним способом щодо службової особи чи її близьких або щодо громадянина, який виконує громадський обов'язок, застосовану задля припинення діяльності службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, або зміни її характеру в інтересах того, хто погрожує. Частина 2 цієї статті передбачає кримінальну відповідальність за умисне нанесення побоїв або заподіяння легкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження службовій особі або громадянину, який виконує громадський обов'язок, у зв'язку з її службовою чи громадською діяльністю, а також вчинення таких дій щодо її близьких. Частина 3 передбачає кримінальну відповідальність за умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження службовій особі або громадянину, який виконує громадський обов'язок, у зв'язку з її службовою чи громадською діяльністю, а також вчинення такої дії щодо її близьких [6].

У чинному КК України наявна низка кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за схожі діяння, що викликає конкуренцію кримінально-правових норм, тобто суперечність двох або більшої кількості статей (норм) Особливої частини КК України, які однаково встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення одного суспільно небезпечного діяння, що визначено чинним КК України як злочин, але встановлюють різні правові наслідки [7, с. 390]. Нині конкуренцію кримінальним правопорушенням, передбаченим у ст. 350 КК України, складають ст. ст. 121, 122, 125, 126, 129, 195 КК України тощо.

У доктрині кримінального права та судовій практиці сформувалося правило, згідно з яким у разі конкуренції загальної та спеціальної правових норм застосуванню підлягає остання [3, с. 210; 7, с. 401; 8, с. 191; 9, с. 182]. Так, у разі, наприклад, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень службовій особі, яка виконує громадський обов'язок, у зв'язку з її службовою діяльністю такі дії підлягають кваліфікації за ч. 3 ст. 350 КК України, а не за ч. 1 ст. 121 КК України.

Слід акцентувати увагу на тому, що для кваліфікації дії винного за ч. 1 ст. 350 КК України достатньо встановити лише факт погрози службо-

вій особі у зв'язку з виконанням ним своїх службових обов'язків, її близьким чи громадянину, який виконує громадський обов'язок. Погроза може виявлятися у висловлюванні (усно, письмово, із застосуванням технічних засобів), а також жестах або інших діях, за допомогою яких винний залякує потерпілого вчиненням вбивства, застосуванням до нього насильства чи знищення його майна. На відміну від ст. 129 КК України, для кваліфікації дій за зазначеною статтею наявність реальних підстав побоювання потерпілим виконання погроз не є обов'язковою [10].

Погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, слід відмежовувати від інших кримінальних правопорушень за такими ознаками, як потерпілий; характер суспільно небезпечного діяння; мета й мотив кримінального правопорушення.

За ознакою потерпілого погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, слід відмежовувати від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 343 (втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця), ст. 345 (погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу), ст. 346 (погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча), ст. 377 (погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного), ст. 398 (погроза або насильство щодо захисника чи представника особи), ст. 405 (погроза або насильство щодо начальника) КК України. Отже, якщо висловлюється погроза вбивства, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або знищення чи пошкодження майна загальнонебезпечним способом щодо службової особи (крім тих, які є потерпілими від кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 343, 345, 346, 377, 398, 405 КК України, а саме працівником правоохоронного органу, державним чи громадським діячем, суддею, народним засідателем чи присяжним, захисником чи представником особи, начальником-військовослужбовцем) чи її близьких або щодо громадянина, який виконує громадський обов'язок, застосована задля припинення діяльності таких осіб або зміни її характеру в інтересах того, хто погрожує, такі дії слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 350 КК України лише за умови, що вчинене діяння не охоплено ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 342 КК України.

З огляду на пряму вказівку на адресата погрози випадки, коли, наприклад, дружині військового начальника погрожують вбити його, не можуть кваліфікуватися за цією нормою. Відповідні дії за наявності інших обов'язкових ознак (мотив, мета) можуть бути кваліфіковані за ст. 350 КК України про погрозу вбивством щодо службової особи,

у якій, власне, не деталізується адресат погрози, а зазначається, кого стосується погроза [11, с. 71].

Для кваліфікації заподіяння побоїв або умисного тілесного ушкодження за ст. 350 КК України обов'язковою є не тільки наявність окреслених потерпілих, але й здійснення цього кримінального правопорушення у зв'язку з їхньою безпосередньою державною, професійною, службовою, громадською діяльністю, оскільки суспільні відносини, що охороняють тілесну недоторканність особи, виступають у цих складах кримінальних правопорушень лише безпосереднім додатковим обов'язковим об'єктом, а не основним [12, с. 331].

Хуліганство, пов'язане з опором громадянам, які припиняли хуліганські дії, під час якого потерпілому було заподіяно побої або тілесні ушкодження, підлягає кваліфікації за сукупності кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 296 та ч. 2 або ч. 3 ст. 350 КК України.

З об'єктивної сторони кримінального правопорушення погроза вбивством щодо службової особи або громадянина, який виконує громадський обов'язок, вчинена членом організованої групи, потребує додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 129 КК України [13, с. 737; 14, с. 1067]. Погроза заподіяти легкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження, а також погроза знищити чи пошкодити майно, належне потерпілим, способом, який не є загальнонебезпечним, складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 350 КК України, не утворює [13, с. 737; 14, с. 1068].

Умисне заподіяння удару, а також вчинення відмінних від побоїв насильницьких дій, що завдали потерпілому фізичного болю, не охоплюється диспозицією ч. 2 ст. 350 КК України і може бути кваліфіковане за відповідними частинами ст. 342 або ст. 126 КК України [14, с. 1068].

За суб'єктивними ознаками кримінального правопорушення погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, слід відмежовувати від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 129 (погроза вбивством) та ст. 195 (погроза знищення майна) КК України. Погрозу вбивством або знищення майна загальнонебезпечним способом, яка хоч і спрямована відповідному адресатові (потерпілому), однак не переслідує мету (припинити діяльність службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, або змінити характер цієї діяльності в інтересах того, хто погрожує), потрібно кваліфікувати за ст. 129 або ст. 195 КК України [14, с. 1068]. Таку позицію поділяє М.І. Хавронюк [15, с. 201].

Для кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 або ч. 3 ст. 350 КК України, необхідна наявність таких мотивів:

– прагнення перешкодити потерпілому в момент посягання або в майбутньому виконувати свої службові чи громадські обов'язки;

– помста за виконання цих обов'язків у минулому.

Натомість умисне нанесення побоїв або заподіяння тілесного ушкодження потерпілому, зазначеному у ст. 350 КК України, за відсутності мотивів прагнення перешкодити потерпілому в момент посягання або в майбутньому виконувати свої службові чи громадські обов'язки або помсти за виконання цих обов'язків у минулому, слід кваліфікувати як кримінальне правопорушення проти життя особи [14, с. 1068] (ст. ст. 121, 122, 125, 126 КК України тощо). Крім того, якщо дії винного були реакцією на незаконні діяння службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, або викликані особистими неприязними стосунками, не пов'язаними з виконанням потерпілим своїх обов'язків, вчинене за наявності для цього підстав потрібно кваліфікувати як кримінальне правопорушення проти особи або власності [10].

Якщо службовій особі або громадянину фактично заподіяно тілесне ушкодження, однак установлено, що умисел винного був спрямований на позбавлення життя потерпілого у зв'язку з виконанням ним службового чи громадського обов'язку, дії винного потрібно кваліфікувати за відповідною частиною ст. 15 і п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України як замах на вбивство без додаткового інкримінування йому ч. 2 або ч. 3 ст. 350 КК України [14, с. 1068].

Заподіяння службовій особі або громадянину у зв'язку з її службовою чи громадською діяльністю умисного тяжкого тілесного ушкодження, яке через необережність спричинило смерть, слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 350 і ч. 1 ст. 119 КК України [14, с. 1068]. На нашу думку, таке діяння з огляду на суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 121 або ч. 1 ст. 119 та ч. 3 ст. 350 КК України.

Висновки. Конкуренцію погрози або насильству щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, складають норми ст. ст. 121, 122, 125, 126, 129, 195 КК України, які є загальними нормами щодо ст. 350 КК України, яка передбачає спеціальні норми. Відмежовувати зазначені кримінальні правопорушення від погрози або насильства щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, слід з урахуванням правила, що в разі конкуренції загальної та спеціальної правових норм застосуванню підлягає остання.

Погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350 КК України), слід відмежовувати від інших кримінальних правопорушень за такими ознаками:

1) потерпілий – службова особа (крім тих, які є потерпілими від кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 343, 345, 346, 377, 398, 405 КК України) чи її близькі або громадянин, який виконує громадський обов'язок;

2) характер суспільно небезпечного діяння – погроза заподіяти легкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження, а також погроза знищити чи пошкодити майно, належне потерпілим, способом, який не є загальнонебезпечним; умисне заподіяння удару або інших, відмінних від побоїв, насильницьких дій, що завдали потерпілому фізичного болю;

3) мета – припинити діяльність службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, або змінити характер цієї діяльності в інтересах того, хто погрожує;

4) мотиви – прагнення перешкодити потерпілому в момент посягання або в майбутньому виконувати свої службові чи громадські обов'язки; помста за виконання цих обов'язків у минулому.

Література

1. Пономаренко О. В. Передумови дослідження кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 16 листопада 2017 р.). Київ, 2017. С. 1–2.
2. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції. Харків : Право, 2018. 368 с.
3. Юріков О. О. Особливості кваліфікації умисного пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 209–214.
4. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. Москва : Юристъ, 1999. 304 с.
5. Тарарухин С. А. Квалификация преступлений в судебной и следственной практике. Киев : Юринком, 1995. 208 с.
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3384>
7. Бабаніна В. В. Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ, 2021. 600 с.
8. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Теорія кваліфікації злочинів : підручник / за заг. ред. В. І. Шакуна. 5-те вид., перероб. Київ : Алерта, 2013. 320 с.
9. Юріков О. О. Відмежування умисного пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі (ст. 360 Кримінального кодексу України) від деяких суміжних кримінальних правопорушень. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 20 листопада 2020 р.). Київ, 2020. С. 181–183.
10. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92#Text>
11. Дімітров М. К. Погроза за кримінальним правом України : дис. ... докт. філософії : спец. 08 «Право». Львів, 2020. 244 с.
12. Цвігун Д. П. Особливості кваліфікації злочинів проти життя та здоров'я особи. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 328–333.
13. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доп. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
14. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., перероб. та доп. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.
15. Хавронюк М. І. Кримінальні проступки: науково-практичний коментар статей Кримінального кодексу України. 2-ге вид. Київ : Дакор, 2021. 266 с.